

НАСЛІДКИ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ УНІЇ З ТОЧКИ ЗОРУ ПРАВОСЛАВНОГО УКРАЇНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ

Берестейська Унія, 400-ліття якої припадає в цьому році (1996), з точки зору православного українця принесла щось вартісного для нас українців. Можливо дивно звучить такий вислів з уст православного українця, та ще й до того православного священика. Ми звикли не до таких висловів як з однієї, так і з другої сторони.

Перед тим, як іти далі і заспокоїти допитливість аудиторії, чому саме я зробив таке твердження, треба дещо пояснити. Перш за все, може завважили, що назва цього виступу дає змогу бути доволі суб'єктивним. Це навмисно! Вона мені дозволяє повести розмову в напрямку може не так академічно-історичному, як філософському. Це може говорити, що я краще почуваюсь як священик, чим як науковець-історик.

У кожному разі сьогоднішній мій виступ можна б зарахувати, як богословсько-філософське роздумування. Здається, що в сьогоднішній програмі і така річ може бути корисною. Мені здається, що такий підхід взагалі дуже потрібний для оцінки наслідків – теперішніх і майбутніх – Берестейської унії для українського народу.

Також спішу пояснити, що це роздумування – перспектива лише одного православного українця і то не типічного. Це не вислів і не перспектива спільноти, якої я є членом – не тільки випадково, тому що в ній народився, але також з переконання. Себто моя приналежність обдумана й підтверджена цілим рядом свідомих виборів. Отож ще раз це спостереження мої – знову підкреслю – не-типічного православного українця.

Та спішу також заявити в своїй обороні, що наскільки я завважив – типічної людини немає! Типічна людина – філософська абстракція. Всі люди в багато дечому різні, а в багато дечому дуже подібні, які б не були їхні переконання. І, між іншим, застановляючись над цим питанням, я знаходжу, що подібності в перспективах між православними і греко-католицькими українцями значно ширші, чим розбіжності.

Ще хочу пояснити, чому я вживаю назву “греко-католики”. Поскільки я дотепер завважив (але я готовий від Вас навчитися щодо цього), вона найбільше подобається вірним спільноти, яка повстала внаслідок Берестейської Унії, так як найменше подобається назва “уніяти” – а мені здається, що творчій розмові між людьми сприяє готовість вживати терміни, яких уживають самі учасники, говорячи про себе.

Слід додати тут, що зі сторони греко-католиків для цієї самої цілі було б на місці перестати вживати таких термінів, як “нез'єднані” у відношенні до православних, бо ж православні так себе не окреслюють, розуміючи ідеал єдності з римським престолом у спосіб досить відмінний від того, що мають греко-католики.

До термінів, які не сприяють спільним розмовам, також слід зарахувати вжиток назви “Вселенська Церква” в розумінні лише тієї церковної спільноти, яка знаходиться в юрисдикції римського Архієрея, бо ж православні розуміють той

термін у ширшому сенсі, тобто як усю Церкву всіх місць і всіх часів. На місці було б уживати назву “Католицька Церква”. Розуміння цієї назви для обидвох сторін було б ясним. Але саме до цієї справи хочу повернутися пізніше.

Не буду дальше відмовляти задоволенню Вашої цікавості. Що могла принести вартісного для українського народу Берестейська унія з точки зору цього православного українця? Відповідь: вона відіграла корисну роль у формуванні української душі. Душа людини й народу зростає, розвивається, збагачується, коли вона зустрічає різні труднощі та іспити.

Заіснування двох конфесійних спільнот серед українців змусило нас глибше задумуватися над цим, ким ми є. Воно створило умовини для зросту толеранції та думання, щоб могли мирно співжити відмінні спільноти та творчо співпрацювати для досягнення спільно-приваблюючих цілей, як державність та самобутність України, збереження та розвиток української мови та культурної спадщини тощо. І коли задумаємось над цим, то не можемо не завважити, що за деякими болючими вийнятками – які може й тривали багато років, але в загальному пляні остаються вийнятками, – історія співжиття та співпраці українців православних і українців греко-католиків – надзвичайно мирна й гармонійна.

Подібне явище важко було б знайти – мені так здається – в народах, наприклад, російському, чи сербському, чи хорватському. Відсутність потреби знаходити місце для братів і сестер відмінного переконання у своєму щоденному житті підсилило нахил до надмірної впевненості щодо власної правильності, до фанатизму, до переслідування і панування над меншинами. Цього між українцями переважно не знаходимо – хоч ми часто вболіваємо над тим, що ми поділені й тому поневолені.

Тут мушу виправити можливість непорозуміння. Я не тверджу, що повстання цього поділу між українцями на дві конфесії було так, як треба. Не менша постать, як св. п. Митрополит Андрей Шептицький говорив про Берестейську унію, що вона не досягнула своїх цілей та що вона не може служити моделлю для того, як мали б християни привертати єдність між Церквами. Події навколо повстання Берестейської унії і розвиток громади, яка повстала на її основі – справа складна, а розмови про це, на жаль, сильно позначаються намаганнями здобувати перевагу для того чи іншого табору, тієї чи іншої ідеології. Це не дає багато світла для того, хто хотів би дійти до чіткішого розуміння феномену двох домінуючих християнських конфесій між українцями.

Про це ясно свідчать такі поширені вислови, як “вороги нас поділили” та “якісь темні сили ззовні поширюють” поділ. Кожна перспектива має в собі певну долю правди, хоч часами дуже маленьку. Але поки ось такі міркування про різноманітність української релігійної думки мають перевагу, доти ми не беремо самі на себе відповідальність за те, щоб зрозуміти, що таки ми самі творимо і поділи, і злуки, ми самі маємо можливість будувати кращі умовини для розвитку держави України і всіх установ і спільнот зв’язаних з нею на рідних землях і в діаспорі.

Які основи мали б бути для того, щоб зростали процеси такого самоусвідомлення і поширення спільних розмов та спільної праці? Як усі інші надбання людські, вони починаються у сфері мислення: тобто в ділянці філософії та богослов'я. Ми мусіли б твердо усвідомити, що як православна, так і греко-католицька віра, як християнські віровизнання (що мають багато більше спільного,

чим відмінного між собою), вірять у те, що це – Божий світ, та що Бог все може, що тільки велить. Тобто все, що відбувається в світі, відбувається або тому, що Він його безпосередньо велить, або тому, що на нього дає Свою згоду.

Коли віднести цю справу до ділянки взаємовідносин між спільнотами православною і греко-католицькою, то треба зрозуміти, що Бог, хоч не велить, щоб була нез'єднаність, бо вона недобра, а все одно на неї дозволяє, бо людина створена з свобідною волею, і Бог з усіх виборів виводить обов'язково якесь добро. Так, наприклад, дозволив, як читаємо в Святому Письмі, щоб ізраїльський народ був у неволі – хоч остаточна воля Бога – свобода, дійсна свобода для всього творіння. Також дозволив, щоб були переслідування Христової громади в Єрусалимі, а вірні тоді роз'їхалися й поширили Євангелію по всьому світі. Так само дозволяє Бог, щоб були різниці і поміж вірними й громадами. Апостол Павло каже, що “мусять між вами й поділи бути, щоб відкрились між вами й досвідчені” (I Коринтян 11,19).

Заіснування громади, основаної на Берестейській унії, відкрило ширше двері й вікна для західної культури в Україну, а через Україну й далі навколо. Справа не в тому, що візантійсько-християнська культура була недобра. Але розвиток, творчість, народження нових ідей, нових життєвих процесів та сприймань походить від зустрічі між різними культурами й надбаннями. Краса – в різноманітності! А з другої сторони існування живущої православної громади допомогло українцям греко-католикам відстоювати свою ідентичність в обличчі природних асиміляційних тенденцій гігантської, систематично-зорованої церковної спільноти римо-католицької Церкви, яка століттями визначалася – і до меншої, але таки значної міри даліше визначається – гоном поширювати свою віру, а також форми тієї віри по всій планеті.

Обидві громади – українська православна й українська греко-католицька – переважливі одна одній. Ми вже нерозривно поєднані спільною історією, спільним світосприйманням, спільними інтересами. Ні одна, ні друга сторона в більшості не стала вважати себе поляками чи росіянами чи національно неокресленими православними чи католиками, як сталося в балтійських країнах. Ми вже побудували основи глибокої єдності – навіть у деяких виїзних місцях користуємося тими самими храмами, а не намагаємось відібрати один від одного.

Що ж до єдності церковно-догматичної, то не треба нам у цій справі спішити. Власне поспіх дуже пошкодив справі церковної єдності, яку дехто з творців Берестейської унії мріяв нею досягнути. Поспішне єднання з римською Церквою – не давши ширшому загалу вірних уплинути на цей процес – привело до наслідків небажаних – до ворожнечі, яка доходила аж до пролиття крові. І одна й друга сторона мають своїх мучеників! Колись було важко осмислювати такі кроки через брак доступу до освіти більшості вірних та через повільність у комунікації та транспортуванні. Сьогодні ці перешкоди для такого осмислення зникають. Що нам однак перешкоджає, це наставлення наше, хоч і ця справа – складна. Ми з однієї сторони дуже спішимо, бо нам наче здається, що майбутність нашої держави, навіть нації залежить від того, щоб поєднати всі можливі сторони, навіть без огляду на те, чи хочуть вони тієї єдності чи ні. А з другої сторони зволікаємо, бо справа домовлення й розмови з людьми, які інакше думають, і про яких ти знаєш наперед, що ти їх не переконаєш – справа неприємна, болюча, справа, яка ставить тебе в важке становище, де ти або мусиш змінити свою думку, або припустити, що вона не така правильна, як тобі здавалося.

Саме такі спонуки на мою думку призвели до того, що таку контрверсійну справу, як унію з Римським престолом, творці її перевели з великим поспіхом – на протязі кількох років, включаючи в той процес тільки єпископат, що привело до того, що між ширшим загалом повстало й до нині продовжується недовір'я до свого проводу (це, до речі мабуть правильний підхід, бо провід мусить відчувати відповідальність перед кимсь за свої слова й дії). У Православній Церкві це виявляється у формі Братств, а в греко-католиків, наприклад, повстало Товариство сприяння Патріярхатові Української Греко-Католицької Церкви. Обидва явища на мою думку дуже позитивні ознаки живучости нашої спосібности думати, вживати свою уяву для створення чогось нового, в додатку до збереження того, що було. Є потенціал для створення дійсно життєздатних видів церковної й національної єдності.

Ось тут повернусь до трудної справи назви “Вселенська Церква”. Мені здається, що я розумію, чому саме українцям греко-католикам подобається ця назва. Вона має вид толерантности бо, мовляв, не підкреслюється назва “католицька”, яка декого дратує, особливо серед православних. До того ж слово “католицька” – грецького походження і має те саме значення, що українське слово “вселенська”, отож ми наче б то не тільки замінюємо не-українське та ще й з історичних причин важке слово гарнішим та ще й українським словом.

Та тут виступає справа мови. (Цієї проблеми в англійській мові немає, бо слово Catholic звучить добре по-англійському та не має такого забарвлення, що хотілося б його замінювати іншим словом так, як Universal). Для православних їхня Церква – вселенська. А Патріярх Константинопольський – перший між рівними православними Архиреями носить титул Вселенський. Отож, коли греко-католики говорять про своє бажання бути в єдності з Вселенською Церквою, а зберігати свої особливості обрядові, мовні та канонічні (справа Патріярхату), то православні чують у цих словах те, що їх насторожує. А саме, почуваються, що їх таки хочуть хитрістю затягнути під омофор Римського архирея, якого вони вважають не кращим від омофора патріярха московського.

Чи можливо українцям греко-католикам бути чуйнішими до цієї справи? Питання подібне до того, чи зможуть православні бути чуйнішими до того, що ними улюблене слово “уніят” переважно сприймають українці греко-католики, як принижуюче слово. Ми ще дуже емоційні в цих справах. Логіка замість того, щоб бути провідником для осягнення максимально позитивних цілей – себто мир, співжиття, стабільність, переходить у ролю слуги, знаряддя для осягнення цілей, яких бажає наш інстинкт – щоб моя отара поборолла твою отару, або яких бажають наші почування, щоб ми чулися кращими, тому що наче б то “всі” так само думають (або ще інші почування, які впливають у складних людських істотах).

А запитасте, яке наставлення доповідач хотів би, щоб у нас було? Відповідь: я дуже хотів би, щоб ми були наставлені прислухатися один до одного, щоб ми вчили себе творчо думати, не лише реагувати на спонуки пристрастів. Та такі справи, мабуть, утопійні. Ми – люди! Я сам не роблю послідовно те, що пропагую. То ж надії таки нема, щоб брати й сестри православні й греко-католики дійшли до порозуміння і єдності, хібащо якийсь могутній центральний уряд до цього заставить? (Ми про це мріємо, говорячи про “новітнього Вашингтона” не так, як собі його уявляв Шевченко,

хоч цього також дуже боїмося і цьому супротивляємось і таки будем рішуче супротивляться!)

Я бачу надію. Надія полягає в тому, щоб ми зрозуміли важливість парадоксального думання. Що це таке? Парадокс полягає в тому, що є дві справи, які противорічать одна одній, але обидві мусять існувати, тобто їх не вирішують, а залишають у суцього стані. На ділі ми це робимо завжди. Ми часами нарікаємо на те, що хтось не послідовний, що він чи вона слабодух бо не поводяться згідно з переконаннями, але всі ми ту непослідовність практикуємо. Інакше життя перетворилося б дійсно у джунгли!

Ми ж постійно зустрічаємось, обслуговуємо і приймаємо обслуговування від людей, з поглядами яких ми рішуче незгідні. Коли ми про цю незгідність не думаємо – а це досить часто – ми навіть здатні на геройські кроки допомоги такій людині. Саме це мав на увазі Ісус Христос у притчі про милосердного самарянина. Він не хотів слухачів спонукати переходити до самарянської релігії чи підчинятися їхній нації. Він показав ціну парадоксу, що людина може бути твоїм противником з точки зору приналежності до тієї чи іншої віросповідної чи політичної спільноти, але вона теж твій союзник, твій співстрадаець, твій виклик, твій рятунок, твоє спасіння!

Часто, часто ми це зустрічаємо у нашому щоденному житті між українцями. Можна б перейти до ряду цікавих анекдотів про це, але час на те не дозволить і до речі відважуюсь впевнено сказати, що шановна аудиторія добре знає, про що йде мова! І такі відношення для нас українців – не виняток, а норма! Які висновки треба робити з того? Висновок недвозначний: **МИ ЗНАЄМО ЛІК НА НАШІ ПОДІЛИ І ЙОГО ПОСТІЙНО ВЖИВАЄМО!** Лише треба нам привикнути думати, що це не справа samozрозуміла, над якою і не варта думати, а що це справа ключева!

Так як людський організм, так і людські спільноти так створені, що якщо їх залишити в спокою, або посприяти природним процесам, вони самі себе виликовують! Хтось може скаже, що такий підхід найвигідніший, що він надто мало від нас вимагає! А я вважаю, що це навпаки: що нам треба свідомо, волево плекати й поширювати цей підхід парадоксального думання. Не кидаймо своїх переконань! Будьмо впевнені в тому, що ми віримо. Тільки поширимо своє світосприймання, щоб включити в нього те, що зі мною живуть, жити можуть і жити повинні ті, які так само вірять у щось інше.

А від того, спустимо межі та перегороди, яких ми ставимо одне перед одним, щоб не заразитись від іншого світогляду, щоб не втратити силу боротися проти “ворога”.

Почнемо прислухатися, почнемо придивлятися, буде далі розвиватися процес сплітання різних ниток, якими Творець (пам’ятаймо – це Божий світ) постійно, з тонким, неперевершеним мистецтвом виробляє прецінну, чудову тканину історії всесвіту. Ми з Ним – співтворці цієї чудесної картини!

З часом виклики поставлені нам сучасністю перейдуть у цікаву сторінку історії, з якої майбутні покоління будуть черпати неслуханне багатство – так як перед нашими очима перейшов в історію минувшини наче б то всесильний, непохитний, непобідимий “Саветській Саюс” і інші подібні явища. Повстануть нові виклики – таке життя, так воно росте, так воно розвивається!

Не біймося його! Не біймося майбутнього! Наша віра, наша надія, наші мрії – праві! Вони нас поведуть із землі до зір. Вони поєднають землю з зорями!